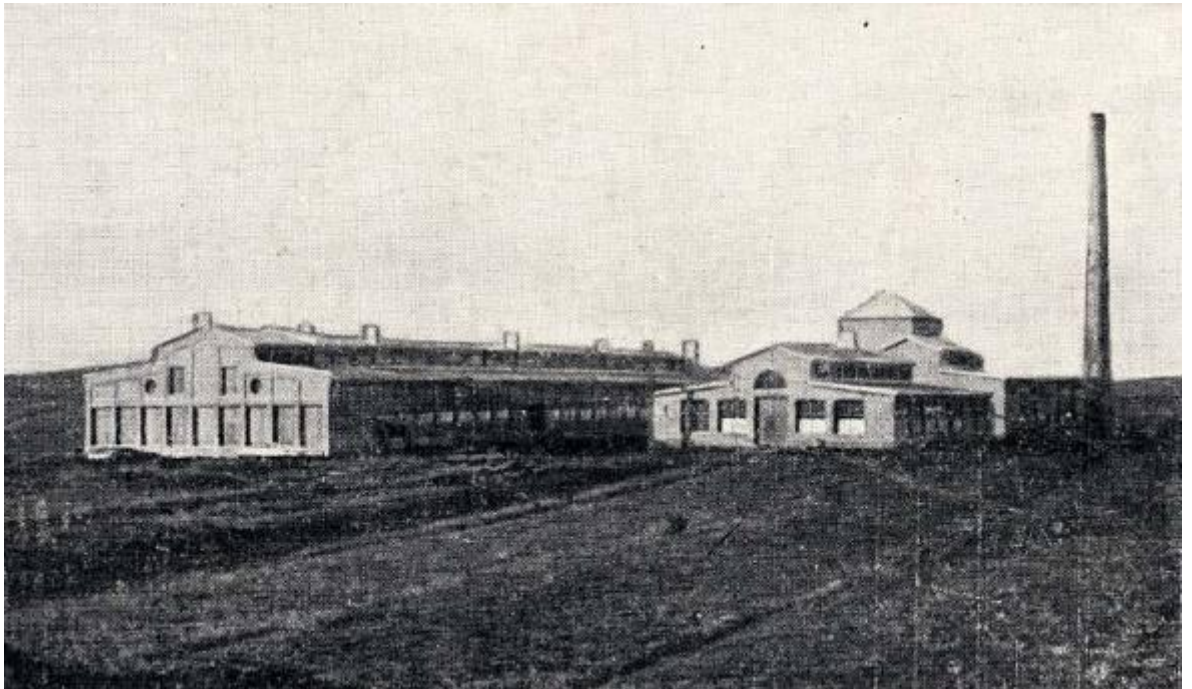

Porvoon taidetehtaan – entisen vaneritehtaan ja konepajan –
rakennushistoriallinen selvitys

Henrik Wager

Porvoon museo 16. 6. 2008

Sisällys

Johdanto	3
Porvoonjoen länsirannan tehdas osana Suomen taloushistoriaa	5
Vaneri-, konepaja- ja hevosenkenkäteollisuudesta	6
Rakennustekniikasta maailmansotien välisenä aikana	9
Porvoonjoen länsirannan tehtaan rakentumisen historia	10
Säilyneisyys ja muutokset	26
Rakennushistoriallinen luonnehdinta ja suojelutavoitteet	34
Lähteet	37
Liitteet	39

Johdanto

Inventoinnin tarkoituksena on tunnistaa ja tuoda esille Porvoon taidetehtaan ominaispiirteet, kerroksisuus ja säilyneisyys sekä näihin liittyvät arvot ja merkitykset. Selvityksen on tilannut Porvoon kaupungin kaupunkisuunnittelu-osasto. Inventointi on tehty Porvoon museossa ja se palvelee sekä kaavoitusta että rakennuksen tulevaa suunnittelua. Työ on tehty huhti- ja kesäkuun 2008 kuluessa.

Porvoonjoen länsirannalla sijaitseva tehdasrakennus tunnetaan nykyisin Taidetehtaana. Rakennus on aktiivisessa ja monipuolisessa käytössä. Siellä on muun muassa taiteilijoiden työtiloja, taidegalleria sekä näyttely- ja konserttitiloja. Tehdas on ollut usean yrityksen omistuksessa ja siellä on alkujaan harjoitettu puunjalostus- ja konepajateollisuutta. Tässä työssä tehdasrakennuksesta käytetään nimitystä Porvoonjoen länsirannalla sijaitseva tehdas tai länsirannan tehdas.

Tehtaan alkujaan rakentaneen Alba Oy Ab:n ja sen sittemmin pitkään omistaneen Aug. Eklöf Ab:n arkistot sijaitsevat Jyväskylän maakunta-arkistossa. Aineisto käsittää tili- ja osake- sekä joitakin pöytäkirjoja. Ne eivät olisi auttaneet tehtaan rakennushistorian selvittämistä, minkä vuoksi niitä ei ole tämän selvityksen yhteydessä käyty läpi. Mikkelissä sijaitsevassa Elinkeinoelämän keskusarkistossa, ELKA:ssa säilytetään Teollisuusvakuutuksesta siirrettyjä palovakuutusasiakirjoja ja -luetteloita. Tämän tutkimuksen kannalta arvokkaan arkistoaineiston muodostavat 1920-luvulta lähtien tehdyt Teollisuus-palon laatimat tarkastuskertomukset sekä asemapiirrokset rakennusten selityksineen ja valokuvat. Tämä aineisto on käyty läpi. Historiallinen valokuva-aineisto on Porvoon museon ja Elinkeinoelämän keskusarkiston kokoelmista. Valokuvat on tarkoitettu tähän selvitykseen, eikä sitä saa julkaista ilman erillistä lupaa.

Työn rakenne etenee siten, että aluksi esitetään lyhyt katsaus Suomen taloushistoriaan erityisesti vaneriteollisuuden näkökulmasta. Tämä taustoittaa tehtaan rakentamista Porvoon länsirannalle. Tätä seuraavat lyhyet aikalaiskuvaukset vanerin valmistuksesta ja konepajateollisuudesta. Kumpainenkin teollisuuden haara on ollut edustettuna länsirannan

tehdasrakennuksessa, ja niiden tuotannon asettamat edellytykset ovat yhä havaittavissa tehtaan eri osien tilaohjelmissa. Tehtaassa on massiivisia betonirakenteita, minkä vuoksi on perusteltua selvittää lyhyesti betonirakentamisen kehitystä Suomessa 1900-luvun alusta 1930-luvun loppuun. Lopuksi käydään läpi tehtaan rakennushistoria sekä muutokset ja säilyneisyys.

Tehdaskokonaisuus koostuu kolmesta tehdasrakennuksesta, pohjois- ja eteläsiivestä sekä entisestä kokoonpanohallista. Rakennuksille on annettu kirjaimet A, B ja C. Tilat on numeroitu kerrosta ja tilaa ilmaisevin numero- ja kirjainyhdistelmin. Yhdistelmää on käytetty kuvaamaan toisaalta alkuperäistä tilaa, kuten esimerkiksi sorvisalia 101a-101g. Numeroinnin perässä oleva kirjain ilmaisee nykyisen huonejaon, joka on pääasiassa muodostettu kevyin väliseinin.

Raportin päättää tehdasrakennuskokonaisuuden rakennushistoriallinen luonnehdinta ja suojelutavoitteet.

Taidetehtaan vuonna 1936 korotettu eteläsiipi ja pohjoissiiven laajennus sekä niiden väliin 1953 – 1954 sijoitettu kokoonpanohalli. Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

Porvoonjoen länsirannan tehdas osana Suomen taloushistoriaa

Suomen teollisuuden kasvu oli voimakasta 1920- ja 1930-luvulla. Tämä näkyy myös Porvoon länsirannan tehdasrakennuksen rakentamiseen liittyvissä investoinneissa. Vuosikymmenen vaihteen suuri lama hidasti kehitystä. Voimakkaita kasvun vuosia olivat vuodet 1924 – 1928 ja 1933 – 1937. Taloudellisen kehityksen kärjessä oli puunjalostusteollisuus, vaikkakin sahat kärsivät lamasta. 1930-luvun lopusta lähtien metalliteollisuus kasvoi voimakkaasti ja nousi suurimmaksi teollisuuden alaksi. Maailmansotien välisenä aikana teollisuudessa työskentelevien määrä lähes kaksinkertaistui.¹

Suomen teollisuus kasvoi maailmansotien välisenä aikana voimakkaasti ja tuotanto kehittyi suotuisasti. Erityisen kannattavia aloja olivat puu-, paperi- ja metalliteollisuus. Mekaaniseen puunjalostusteollisuuteen lukeutuvilla sahoilla, vaneritehtailla, huonekalutehtailla ja rakennusverstailla oli suurin osuus teollisuuden jalostusarvosta (20%). Mekaanisesta puunjalostusteollisuudesta kasvoi nopeimmin vaneriteollisuus.² Suomi oli maailmansotien välisenä aikana maailman suurin vanerintuottaja. Ensimmäisen maailmansodan puhjetessa Suomen vaneriteollisuus oli vasta parin vuoden ikäinen, mutta sillä oli jo asiakkaita Länsi-Euroopassa. Maailmansodan jälkeen vanerin vienti kasvoi merkittävästi. 1920-luvun alussa se oli noin 10 000 tonnia vuodessa ja vuosikymmenen lopussa se oli jo noin 100 000 tonnia vuodessa. Häiriötä tähän kehityskulkuun toi Venäjä, joka toi 1920-luvun puolivälissä markkinoille suuria määriä vaneria, mikä laski vanerin hintaa. Luonnollisesti myös lama vaikeutti kysyntää. Mutta jo 1930-luvun alussa tapahtui taite parempaan suuntaan ja vuonna 1933 vienti ylitti 1920-luvun lopun parhaan tason. Vuonna 1937 saavutettiin paras vientitulo 171 000 tonnia. Suomalaisen vanerin tärkein markkinointimaa oli Britannia. Suomen ensimmäinen vaneritehdas käynnistyi vuonna 1912 ja 1920-luvun alussa maassa oli yhdeksän vaneritehdasta ja 1930-luvun lopussa niitä oli yhdeksäntoista.³

Suomalaisen vaneriteollisuuden suhdanteet olivat hyvät ensimmäisen maailmansodan aikana. Markkinoita tuohon asti hallinneiden Venäjän ja Baltian

¹ Ahvenainen – Kuusterä 1982, s. 223f.

² Schybergson 1980, s. 26f, 32.

³ Ahvenainen – Kuusterä 1982, s. 239; Schybergson 1980, s. 32.

maiden vaneriteollisuus päihitettiin ja vaneriteollisuus jatkoi kasvamistaan maailmansotien välisenä aikana.⁴

Porvoonjoen länsirannalla sijaitsevan vaneritehtaan rakentaminen 1920-luvun alussa ja myöhemmät laajennukset 1930-, 1940- ja 1950-luvuilla heijastelevat yllä mainittua kehitystä. Tehtaan rakentumisen historiassa on erotettavissa kolme, Suomen taloushistoriaan liittyvää vaihetta; varhaisen vaneriteollisuuden käynnistyminen 1910- ja 1920 -luvuilla, sen voimakas kasvu 1930-luvulla sekä konepajateollisuuden aika 1940- ja 1950-luvuilla.

Tehdasta oli kohdannut myös epäonni. Eteläsiipi laitteistoineen vaurioitui pahoin tulipalossa tammikuussa 1936⁵ ja pohjoissiipi vaurioitui vuoden 1941 pommituksissa.⁶ Molemmat seikat näkyvät tehdasrakennuksissa niiden korotuksina ja laajennuksina.

Seuraavassa käydään lyhyesti läpi erityisesti vanerinvalmistusta. Pääosin aikalaistekstiin pohjautuva kuvaus antaa melko autenttisen kuvauksen vanerinvalmistuksesta 1930-luvulla. Tämä on merkityksellistä tarkasteltaessa länsirannan tehtaan rakentumisen historiaa ja etenkin tilaohjelman muotoutumista.

Vaneri-, konepaja- ja hevosenkenkäteollisuudesta

Vaneriteollisuus oli sahateollisuuden tapaan omavarainen voimansaanniltaan. Tuotannosta syntynyt puujäte voitiin polttaa kattilahuoneessa ja näin tyydyttää tuotantolaitosten lämmön ja käyttövoiman tarve.⁷ Vaneriviilua voitiin valmistaa sahaamalla, leikkaamalla tai sorvaamalla. Sahaamisessa puuhävikki oli suuri, minkä vuoksi sitä ei juuri käytetty. Leikkaaminen soveltui jalopuista tehtävän vaneriviilun valmistukseen. Suomessa oli 1930-luvulla ainoastaan yksi tehdas, jossa oli viilun leikkaamiseen soveltuva koneisto. Suosituimpana vaneriviilun

⁴ Schybergson 1980, s. 33.

⁵ Valokuvia, Alba Nova Branden 7. 1. 1936, Teollisuus-Palo, ELKA

⁶ Inspektionprotokoll 25. 2. 1941, Teollisuus-Palo, ELKA; Pohjoisjulkisivut 5. 2. 1941. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

⁷ Schybergson 1980, s. 30.

valmistamisen muotona käytettiinkin sorvaamista. Sorvaaminen oli nopein viulun valmistustapa ja sillä voitiin tehdä suuria levyjä.⁸

Valmis vanerilevy saatiin aikaan liimaamalla yhteen vähintään kolme puuviilua. Liimaus oli tärkeimpiä työvaiheita vanerin valmistuksessa. Liimaustekniikoita oli kaksi; niin sanottu kylmä- ja kuumaliimaus. Edellisessä liimauslämpötila noudatti huonelämpötilaa. Liimassa oli paljon vettä, minkä vuoksi vanerilevy oli kuivattava liimauksen jälkeen. Levyt kuivattiin liimapuristimessa. Kuumaliimauksessa levyihin kohdistettiin liimapuristimessa myös tietty paine, minkä avulla levyt asetetaan alttiiksi korkealle lämpötilalle. Etuna tässä liimaustavassa on levyjen nopea kuivuminen. Kuumaliimausta suosittiin Euroopassa ja myös Suomessa. Kylmäliimausta käytettiin Yhdysvalloissa. Suomessa vaneria tehtiin lähinnä koivusta.⁹

Ennen sorvausta koivutukki katkaistiin sopivan mittaiseksi. Talvella jäiset puut oli haudottava ennen sorvausta. Hautominen tapahtui usein betonisissa altaissa, joiden lukumäärä riippui tehtaan koosta. Altaiden vesi lämmitettiin höyryllä enintään 45 asteiseksi. Altaat sijaitsivat usein vaneritehtaiden sisällä, mutta jotkut tehtaat rakensivat myös ulkoaltaita tukkitarhaan. Puuaines voitiin hautoa joko kokonaisina tukkeina tai valmiiksi sahattuina. Jotkut vaneritehtaat käyttivät myös höyryhaudontaa.¹⁰ Porvoonjoen länsirannan tehtaan kellaritiloissa sijaitsevat betonialtaat lienevät juuri yllä mainittuja haudutusaltaita. Tämän inventoinnin yhteydessä kellaritiloissa ei käyty, mutta altaat on havaittu äskettäin laaditussa kuntoselvityksessä. Niiden käyttötarkoitus ei ollut selvillä kuntokartoituksen yhteydessä.¹¹

Vaneriviilut kuivattiin sorvauksen jälkeen, ennen liimausta erityisissä kuivauskoneissa. Yleisin oli niin sanottu telakuivaaja, jossa viilut kulkivat telaratojen kautta koneen läpi. Ilma lämmitettiin telaratojen alla kulkevilla höyryputkiryhmillä. Ennen kuin kuivatut viilut liimattiin, ne lajiteltiin niiden laadun mukaan. Lajittelun jälkeen kaistaleet liitettiin toisiinsa liitoskoneessa liimapaperinauhalla. Tällä tavoin saatiin suurempia viiluja, joita voitiin käyttää väli-

⁸ Hartikkala & Savola, 1934 s. 227-235.

⁹ Hartikkala & Savola, 1934 s. 235-239, 249.

¹⁰ Hartikkala & Savola 1934, s. 243f.

¹¹ Huuska 2008, s. 11.

tai pintaviiluina. Liittämisen jälkeen saumat liimattiin kaseiini- tai nahkaliimalla. Viilujen yhteen liimaamisessa käytettiin kahta uurrettua telaa, joista alempi tela pyöri liimakaukalossa nostaen liiman ylemmään telaan. Viilujen liimauksen ja valmiiden levyjen kuivauksen jälkeen levyjen reunat sahattiin sekä puhdistettiin ja lajiteltiin. Puhdistaminen tapahtui hiomalla.¹² Porvoonjoen länsirannan tehtaassa kuivauskoneita sijoitettiin eteläsiiven kellaritiloihin.¹³ Kellaritiloista tavatut koneiden teräsbetoniset perustukset¹⁴ lienevät vanhojen kuivauskoneiden jäänteitä.

Konepajojen osastoista tärkeimpiin lukeutui viilausosasto, jossa konepajassa tuotetut osat koottiin valmiiksi koneeksi. Konepajassa tuli olla myös työkaluosasto, jossa korjattiin ja valmistettiin työkaluja, kuten esimerkiksi sorvin teriä. Näiden lisäksi konepajoissa oli tako- ja levypaja, koneistus-, kokoonpano- ja työkaluosastot, voimakeskus sekä liike- ja piirustuskonttorit.¹⁵ Mainittuja osastoja sijoitettiin pääpiirteissään myös Porvoonjoen länsirannan tehtaan pohjoissiipeen 1940-luvulla. Niitä selostetaan alla tarkemmin.

Koneellisessa hevosenkenkien valmistuksessa keskeisellä sijalla olivat taivutuskoneet ja pudotusvasara. Hevosenkenkiä valmistettiin viemällä oikean mittainen rautakappale kahden epäkeskeisin urin varustetun valssin välistä. Kappale taivutettiin lopulliseen muotoon asettamalla se tuurnan ja kahden rullan väliin.¹⁶

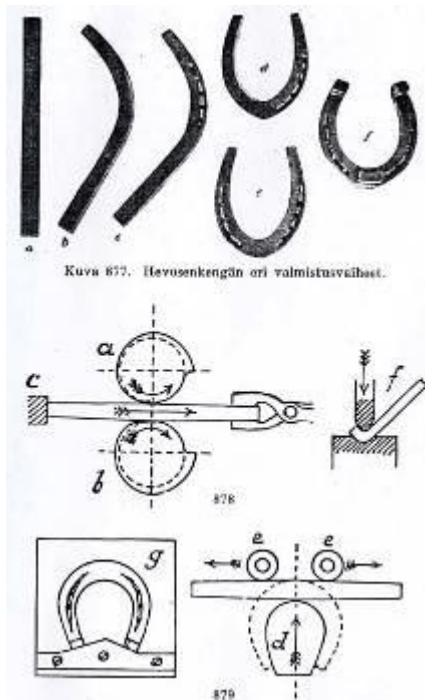
¹² Hartikkala & Savola 1934, s. 248-251.

¹³ Inspektionsprotokoll 26. 9. 1934, Teollisuus-Palo, ELKA.

¹⁴ Huuska 2008, s. 9.

¹⁵ Nieminen 1936, s. 229.

¹⁶ Nieminen 1936, s. 429f.

Hevosenkengän valmistusprosessi. Lähde: Nieminen 1936, s. 430.

Rakennustekniikasta maailmansotien välisenä aikana

Betonisia välipohjarakenteita alettiin käyttää Suomessa laajemmin ilmeisesti vasta 1890-luvulla, vaikka betonin käyttö rakenteissa oli tunnettu jo pidempään. Professori Gustaf Nyström esitteli erilaisia betonisia välipohjarakenteita vuonna 1890 pitämässään luennossa kaupunkien kivitalojen välipohjaratkaisuista. Arkkitehti Selim A Lindqvist käytti 1899 – 1900 Kaukaan lankarullatehtaassa vaakasuoraa betonipalkkirakenteen kannattamaa välipohjaa holvimaisen välipohjan sijaan. Tämä oli ilmeisesti ensimmäinen kerta, kun kyseistä ratkaisua käytettiin.¹⁷ Rakenteesta tuli suosittu ja sitä sovellettiin myös Porvoonjoen länsirannan tehtaassa.

Suomessa teräsbetonin¹⁸ käyttö kantavina rakenteina oli erityisen suosittua. Syy tähän oli taloudellinen. Suomessa oli paljon halpoja raaka-aineita, jotka sopivat betonin valmistukseen. Rauta ja teräs olivat kustannuksiltaan kalliita, minkä vuoksi niitä ei juurikaan käytetty kantavina rakenteina. Kantava teräsbetonipalkisto ja -pylväät tehtiin usein muotteihin valamalla. Suomessa tämä tapa tehdä

¹⁷ Putkonen 1989, s. 8f, 14.

¹⁸ Teräsbetonia nimitettiin 1930-luvulle saakka rautabetoniksi. Wäre 1989, s. 125.

betonirakenteita oli lisäksi halpaa puutavaran edullisuuden vuoksi.¹⁹

Teräsbetonirakenteesta tuli suosittu konepajateollisuudessa maailmansotien välisenä aikana, koska se mahdollisti suurten jänneväliden ja raskaiden hallinostureiden käytön.²⁰ Elementtitekniikka kehittyi 1940- ja 1950-luvulla. Betonin käytön lisääntyminen ilmeni pilarirunkoisissa pienteollisuushalleissa ja toimistotaloissa.²¹

Porvoonjoen länsirannan tehtaan rakentumisen historia

Vuonna 1912 perustettu porvoolainen kehysliike Alba Oy Ab – alkujaan Finska guldlistfabriken – toimi aluksi Nikolainkadun ja Rauhankadun kulmassa sijaitsevassa kiinteistössä. Finska guldlistfabriken muutti nimekseen Alba Oy Ab vuonna 1920. Finska guldlistfabrikenilla oli toimintaa myös Jokikadulla.²²

Yhtiön liikevaihto kasvoi voimakkaasti 1920-luvulle tultaessa, minkä vuoksi uuden tehtaan rakentaminen tuli ajankohtaiseksi. Porvoonjoen länsirannalla sijaitseva uusi tehdasrakennus oli käyttämättömänä Venäjän huonoista vientimarkkinoista johtuen 1920-luvun ensimmäiset vuodet.²³

Nykyisin Porvoon taidetehtaana tunnetun teollisuusrakennuksen historia palautuu helmikuuhun 1920, jolloin Alba Oy Ab alkoi rakentaa Porvoonjoen länsirannalle Näsiin uutta tuotantolaitosta. Varhaisen asema-piirroksen mukaan vuokratontilla sijaitsi kolme rakennusta. Suurimmassa rakennuksessa (F1) oli verstaas (snickereri). Pannuhuone oli erillisessä rakennuksessa (F2). Mekaaninen verstaas (mekan. verkstad), paja (smedja), valimo (gjuteri) ja konttori (kontor) olivat myös erillisessä rakennuksessa (F3). Pannuhuoneen savupiippu oli irrallaan pannuhuoneesta. Rakennus F3 oli muutettu vuoteen 1926 mennessä asuintiloiksi (B1)²⁴ Pannuhuone ja verstaas ovat yhä jäljellä. Pannuhuone on nykyisin taiteilijoiden työtiloina 106b-106d ja verstaassa, sittemmin vaneritehtaassa on

¹⁹ Varjo 1938, s. 713, 742, 755.

²⁰ Putkonen 1989, s. 16.

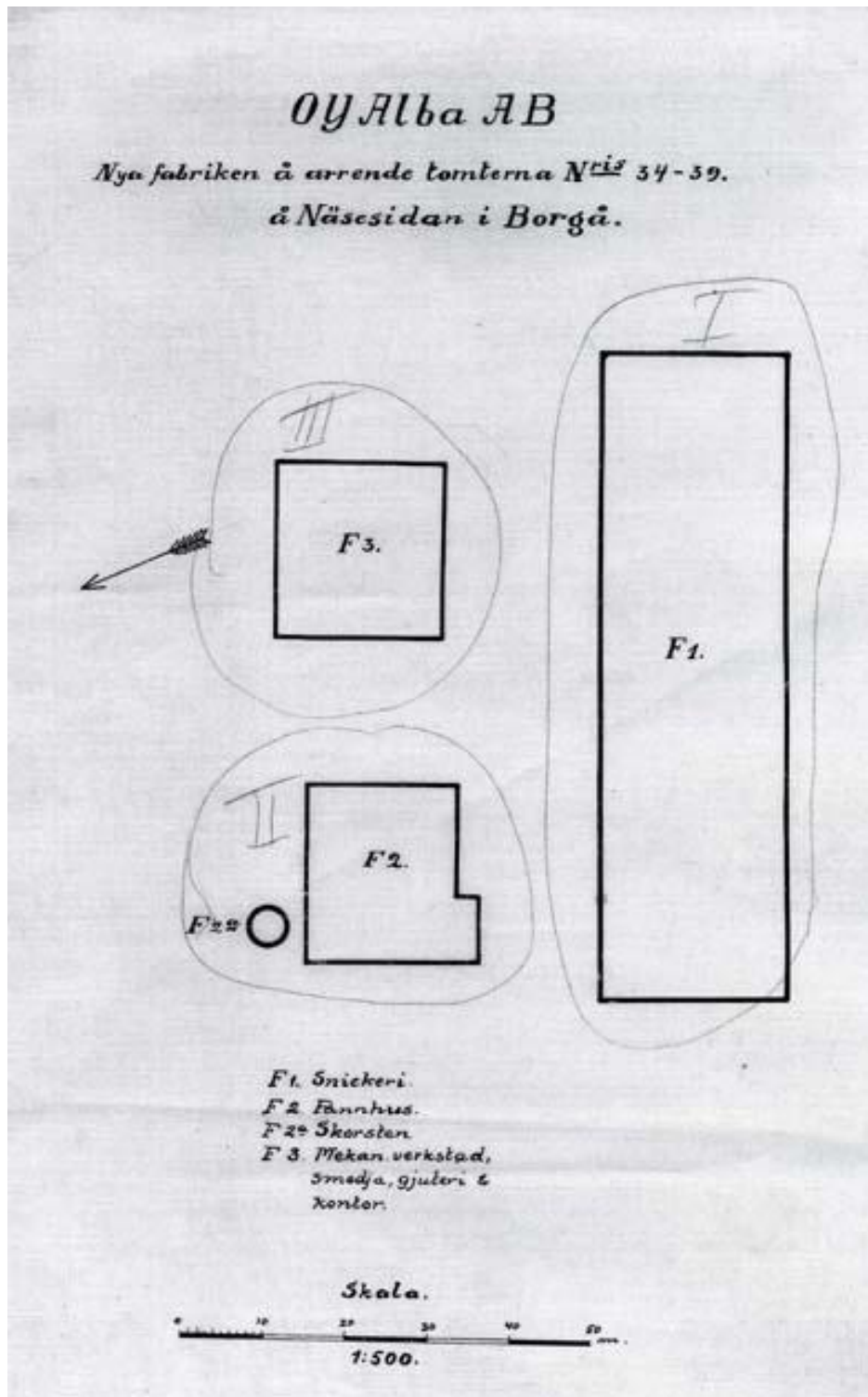
²¹ Niskanen 1989, s. 36-38.

²² Inspektionsprotokoll 1913-1920, Asemapiirros Finska guldlistfabriken 1920, Teollisuus-Palo, ELKA.

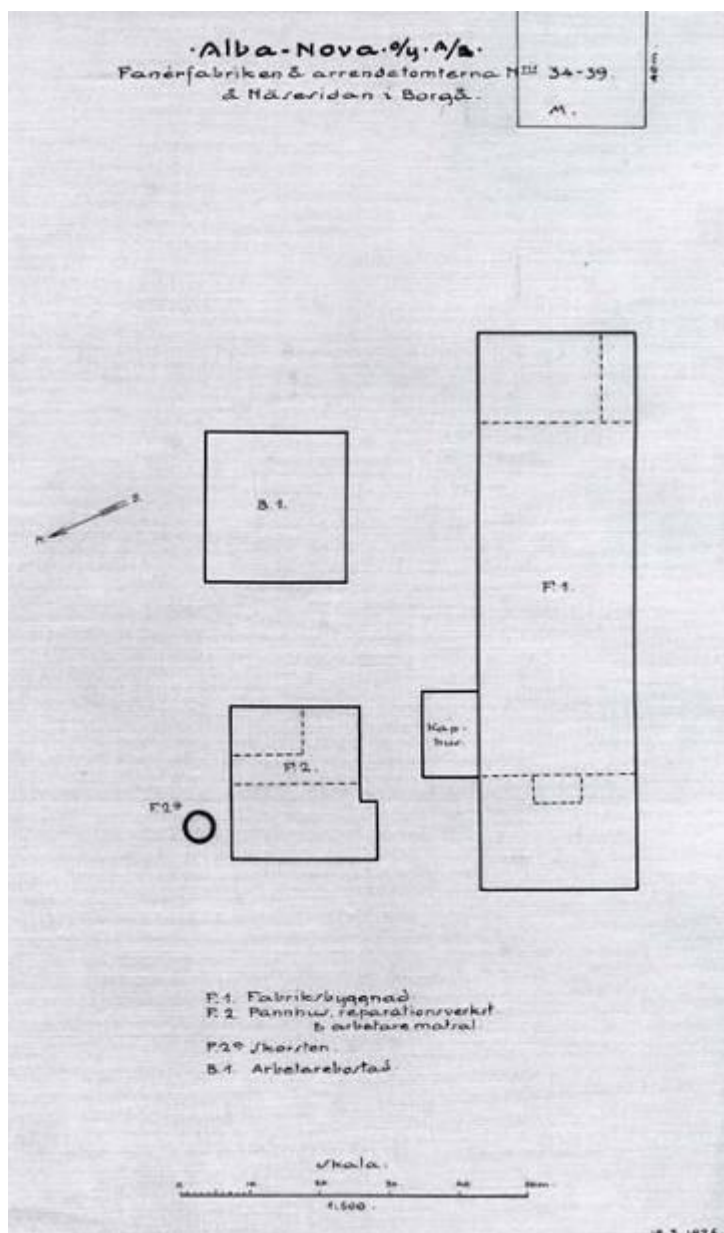
²³ Veckans Krönika 1922, s. 495.

²⁴ Asemapiirros, Oy Alba Ab 1920; Asemapiirros, Alba-Nova Oy Ab 18. 3. 1926, ELKA.

erilaisia verstaas- ja työtiloja (101a-101g, 102a-102d, 103a-103b, 104, 105a-105d). Mekaanisesta verstaasta saattaa olla säilynyt osia nykyisen Porvoon teatterin tiloissa (109)

Asemapiirros vuodelta 1920. Teollisuus-Palo, ELKA.

Asemapiirros vuodelta 1926. Teollisuus-Palo, ELKA.

Uudet tehdasrakennukset esiteltiin tosin jo vuonna 1921 yhtiön hintaluettelon kannessa.²⁵ Alba Oy Ab ryhtyi siirtämään laitteistoa uuteen tehtaaseen Porvoonjoen länsirannalle Jokikadun tehtaastaan jo vuonna 1921, mutta seuraavana vuonna tehdastoiminta länsirannan tehtaassa Näsissä lopetettiin ja sitä jatkettiin Rauhankadun tehtaassa. Länsirannan tehdas oli tyhjillään vuoteen 1925 asti, jolloin siellä aloitettiin vanerin valmistus.²⁶

²⁵ Oy Alba Ab. Kuvitettu hintaluettelo 1921, Porvoon museon arkisto.

²⁶ Inspektionsprotokoll 3. 8. 1921; 16. 3. 1922; 20. 11. 1923; 12. 11. 1924; 5. 6. 1925. Teollisuus-Palo, ELKA

Alba Oy Ab:n tehdas sen valmistumisen aikoihin. Alba Oy Ab:n kuvitettu hintaluettelo 1921. Porvoon museon arkisto.

Alba Oy Ab:n nimi vaihtui Alba Nova Oy Ab:ksi vuoteen 1926 mennessä.²⁷ Vuonna 1931 Oy Alba Nova Ab siirtyi Aug. Eklöf Ab:n omistukseen. Mainittakoon, että Eklöfit olivat mukana Oy Alba Ab:n toiminnassa jo varhain. August Eklöfin poika, konsuli Hjalmar Eklöf oli Oy Alba Ab:n hallituksen varapuheenjohtaja jo 1920-luvun alussa. Vuonna 1932 Aug. Eklöf Ab hankki omistukseensa kehys- ja listatehdas Haikka Ab:n. Molempien tuotanto siirtyi Länsirannan tehtaaseen.

Tehdas vaurioitui pahoin tulipalossa 7. 1. 1936, mikä luonnollisesti johti tehtaan lähes uudelleen rakentamiseen. Palon aikaisista valokuvista käy ilmi, että lähes koko eteläsiipi laitteistoineen tuhoutui.²⁸ Tulipalon syy ei ole tiedossa. Korjaustoissa alkujaan yksikerroksista eteläsiipeä korotettiin kerroksella. Siipeä myös laajennettiin.

²⁷ Inspektionsprotokoll 11. 2. 1926, Teollisuus-Palo, ELKA.

²⁸ Valokuvia, Alba Nova Branden 7. 1. 1936, Teollisuus-Palo, ELKA.

Tehdas kuvattuna idästä tammikuun 1936 palon jälkeen. Hjalmar Lindfors 7. 1. 1936, Teollisuus-Palo, ELKA.

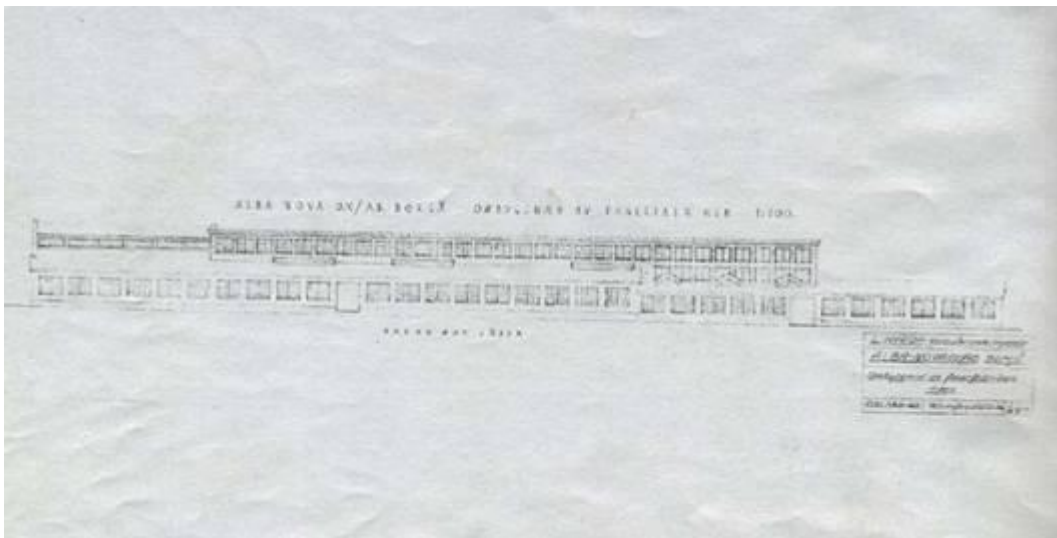
Tehdassalia palon jälkeen. Hjalmar Lindfors 7. 1. 1936, Teollisuus-Palo, ELKA.

Vuonna 1941 Aug. Eklöf Ab siirsi Porvoon hevosenkenkätehtaan ja konepajan tuotannon länsirannan tehtaaseen. Samanaikaisesti yhtiö luopui vanerin tuotannosta raaka-aineen saamisen vaikeuden vuoksi. Hevosenkenkätehdasta (perust. 1896) oli laajennettu vuonna 1915 konepajalla ja hokkitehtaalla. Vuonna 1943 Aug. Eklöf Ab hankki omistukseensa Porvoon konepajan (perust. 1880). Eklöfin aikana konepaja valmisti 1940 – 1960 -luvuilla muun muassa jousivasaroita, viilunpaikkauskoneita, kuormauskoneita, kaivinkoneita ja jyriä. Porvoon konepajan rakennukset sijaitsivat vanhan sillan kupeessa. Konepajan tuotanto siirrettiin länsirannan tehtaaseen vuonna 1956. Tehtaan toiminta laajeni

1950- ja 1960-luvuilla. Vuonna 1964 Fiskars osti tehtaan ja konepajatoiminta jatkui vuoteen 1972 saakka.²⁹

Kuten yllä on todettu, oli pohjoissiipi vaurioitunut pommituksissa helmikuussa 1941. Mainituista seikoista johtuen pohjoissiiven toinen kerros ja suuri osa julkisivuista ovat tältä ajalta.³⁰

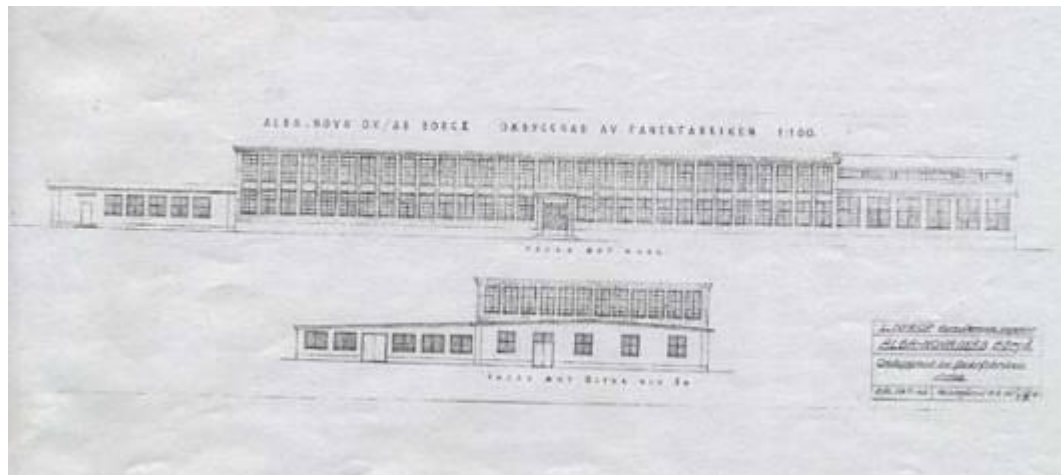
Tehdastoiminta näkyy luonnollisesti tehdasrakennuksissa. Ne ovat rakentuneet eriaikoina tuotannon laajentumisen tai uusien toimintojen vuoksi. Porvoonjoen länsirannan vaneritehtaan ja konepajan rakennushistoriassa ei sinänsä voi todeta olevan laajempaa kokonaissuunnitelmaa, vaan tehtaan eri osat ovat rakentuneet eri aikoina tarpeen mukaan. Tämä, etenkin varhaisemmalle teollisuudelle ominainen piirre on yhä näkyvissä selkeästi monissa osissa tehdasta. Vanhoja, eri osastojen rakenteita ei ole juurikaan purettu. Toisaalta isoja, etenkin vanerin tuotannon edellyttämiä, avoimia saleja on jaettu myöhemmin pienempiin osiin. Jakaminen on toteutettu kevyin väliseinoin, mikä mahdollistaa tarpeen vaatiessa tilojen palauttamisen. Länsirannan tehtaasta ja sitä ympäröivästä teollisuuden rakennuskannasta ja infrastruktuurista on myös purettu isoja osia.

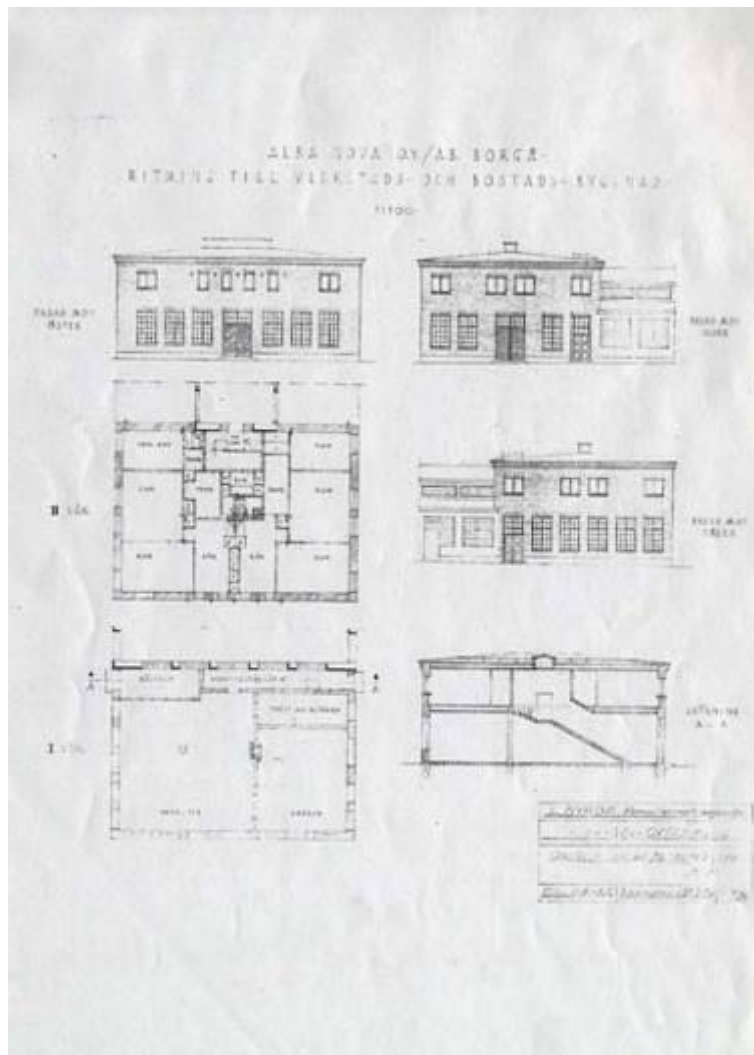
Eteläsiiven korotus 1936. Eteläjulkisivu. Insinööri L. Nyrop. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

²⁹ Herranen 1994, s. 1-3; Veckans Krönika 1922, s. 495; Kauppinen 1990, s. 24-27; Lukic 1999, s. 2; Asemapiirros, Borgå mekaniska verkstad 1901, Teollisuus-Palo, ELKA.

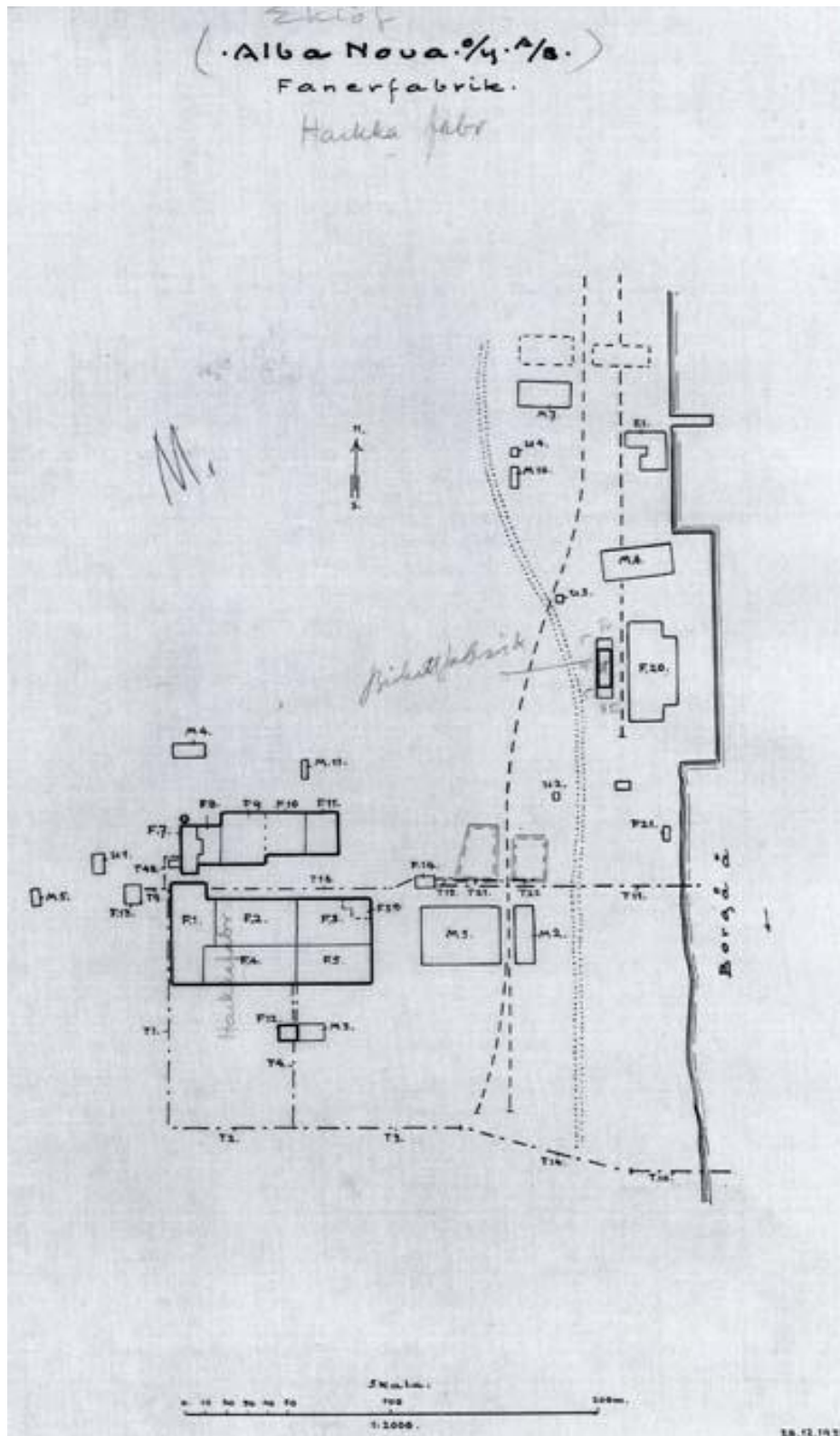
³⁰ Inspektionprotokoll 25. 2. 1941, Teollisuus-Palo, ELKA; Pohjoisjulkisivut 5. 2. 1941. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

Eteläsiiven korotus 1936. Pohjoisjulkisivu. Insinööri L. Nyrop. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

Pohjoissiiven itäosan laajennus 1936. Paja- ja asuinrakennus (110,218). Insinööri L. Nyrop. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

Vuoden 1938 asemapiirros. Tehdasalueen rakennuksista on säilynyt vaneritehtaan vanhin, 1920-luvulla rakennettu eteläsiipi F1-F3 sekä 1920- ja 1930-luvulla rakennettu pohjoissiipi F7-F11. Eteläsiivestä on purettu osat F4-F5 sekä osa itäpäätyä, jossa sijaitsi mm. katkoviivalla erotettu tehtaan konttori ja varasto. Pohjoissiipeä on laajennettu 1940-luvulla. Muut rakennukset, rakenteet ja rautatiekiskot ovat hävinneet. Teollisuus-Palo, ELKA.

Säilyneessä tehdasrakennuksessa on erotettavissa useampi rakennusvaihe. Vanhimmat, 1920-luvulle palautuvat rakennusosat sijaitsevat sekä etelä- että pohjoissiivessä.

Tehtaan eteläsiipi (A, 101-105) rakennettiin 1920-luvun alussa yksikerroksisena. Kuten yllä todettiin, tehdas tuhoutui pahoin tulipalossa tammikuussa 1936. Tulipalon jälkeen rakennetuista osista on säilynyt toinen kerros. Ensimmäinen kerros palautuu 1920-luvulle.

Sorvisalia vuonna 1937. Kuva on tehtaan länsipäädystä, nykyisen Aktia-salin (219) alapuolelta. Hjalmar Lindfors, Porvoon museo.

Vaneritehtaan toinen kerros piakkoin sen valmistumisen jälkeen vuonna 1937. Hjalmar Lindfors, Porvoon museo.

Tehtaan eteläsiiven etelä- ja itäosasta on purettu 1934/1935 rakennettu laajennusosa. Purettua eteläisintä rakennusosaa laajennettiin mahdollisesti lisää vuoden 1936 palon jälkeisissä korjaus- ja laajennustöissä.

Eteläsiiven länsipäätyä on laajennettu pienellä rakennusosalla ilmeisesti 1960-luvulla. Luoteisosaa laajennettiin sorvisalilla 1930-luvulla (101b). Sen kellaritiloissa on säilynyt työntekijöiden entinen pukuhuone. Betonirakenteisessa tilassa on valkoisista ja punaisista klinkkereistä sommiteltu lattia. Pukuhuoneen ylävälipohjaa kannattavat betonipilarit. Vanhat puiset pukukaapit ovat jäljellä. Eteläsiiven yhä toiminnassa oleva hissi on peräisin vuoden 1936 rakennustöistä. Länsipääty korotettiin nykyisenkaltaiselleen vuonna 1969 laadittujen piirustusten mukaan.

Eteläsiiven purettua osaa vuonna 1937. Hjalmar Lindfors, Porvoon museo.

Palon jälkeen korjattu eteläsiiven eteläinen julkisivu vuonna 1937. Hjalmar Lindfors, Teollisuus-Palo, ELKA.

1930-luvun sorvisalin laajennuksen (101b) kellaritilassa oleva entinen pukuhuone. Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

Vuoden 1936 korjausten ja laajennusten jälkeisestä tilanteesta saa hyvän kuvan Teollisuus-Palo Oy:n vuonna 1939 laatimasta tehdasrakennusten ja laitteiston kartoittamisesta sekä arvottamisesta. Asiakirjan liitteenä oleva asemapiirros vuodelta 1938 on sama kuin 1936/1937 laadittu asemapiirros (kts. sivu 17).³¹

Vaneritehtaan (A, 101-105) seinät muurattiin tiilestä ja lattiat, välipohjat, palkisto sekä pilarit valettiin teräsbetonista. Myös vesikatto tehtiin teräsbetonista.

Eteläsiiven ensimmäinen kerros käsitti 1936 laadittujen piirustusten mukaan länsipäässä sorvisalin, jota seurasi laaja vaneriosasto (102 kuivaus- ja liimausosasto, 103 pakkausosasto). Itäpäässä sijaitsi entisiä vanerisaleja (104-105). Tehtaan konttori ja varasto sijaitsivat itäpäädyssä puretussa matalassa siipiosassa.³² Vaneritehdasta (A) laajennettiin etelään vuonna 1934 18 x 60 metrin pituisella yksikerroksisella putsausosaston käsittäneellä laajennuksella. Laajennus on sittemmin purettu. Nykyinen eteläseinä on vuonna 1920 valmistuneen tehtaan vanhaa seinää. Vaneritehtaan (A) kellarikerroksessa sijaitsivat kuivauskoneet.³³

Yhtiö myi vanerinvalmistuksen tehdastoiminnot Talovaneri Oy:lle vuonna 1941. Uusi omistaja vuokrasi suuren sorvisalin, jossa se jatkoi vanerin valmistusta.³⁴

Tehtaan pohjoissiiven (B, 106-110) 1920-luvulle palautuvat osat ovat entinen pannuhuone 106b-106d, muuntamon torni 214c ja entinen verstaas 107a-d. Pannuhuoneen ja verstaan seinät muurattiin tiilestä ja lattiat, välipohjat, palkisto sekä pilarit tehtiin teräsbetonista. Pannuhuoneen vesikattorakenteet olivat raudasta, mutta verstaas puusta. Pannuhuoneessa oli 1930-luvulla kaksi Babcock & Willcoxin valmistamaa 182 kuution höyrypannua ja muuntamossa 800 kVA:n muuntaja.³⁵

Pohjoissiipeä laajennettiin 1936 kaksikerroksisella uudisrakennuksella, jonka ensimmäiseen kerrokseen (110) sijoitettiin paja- sekä verstaas ja toiseen

³¹ Värdering, Alba-Nova Oy Ab Faner- och lådfabrik Borgå 1939; Asemapiirros 30. 1. 1936 / 1937; 28. 12. 1938, Alba Nova Oy Ab, Teollisuus-Palo, ELKA.

³² Asemapiirros, Alba-Nova. Ombyggnad av fanerfabriken. L. Nyrop 5. 2. 1936. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

³³ Inspektionsprotokoll 15. 5. 1935, Teollisuus-Palo, ELKA.

³⁴ Inspektionsprotokoll 25. 2. 1941, Teollisuus-Palo, ELKA.

³⁵ Inspektionsprotokoll 5. 5. 1931, Teollisuus-Palo, ELKA.

kerrokseen (218) asuinhuoneita, kylpyhuone ja kaksi keittiötä. Rakennusosaan sijoitettiin 1950-luvulla toimistotiloja.³⁶ Rakennuksen seinät muurattiin tiilestä ja lattiat, välipohjat ja vesikatto tehtiin teräsbetonista. Rakennuksessa on nykyisin kahvila sekä toimisto- ja työtiloja.

Tehdas kuvattuna idästä vuonna 1937. Oikealla paja- ja asuintilat käsittänyt laajennus. Vasemmalla korotettu vaneritehdas ja sen itäpäädyssä sijainnut purettu siipi, jossa oli mm. tehtaan konttori. Hjalmar Lindfors, Porvoon museo.

Vaneritehdas pohjoisesta 1930-luvun alkupuolella. Palon jälkeisiä korotuksia ja laajennuksia ei ole vielä toteutettu. Tarkka kuvausajankohta ei ole tiedossa. Hjalmar Lindfors, Porvoon museo.

³⁶ AEB, juli 1956.

Vaneritehdas etelästä 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa. Kuvaaja ja tarkempi kuvausajankohta ei ole tiedossa. Porvoon museo.

Pannuhuonetta (106) ja verstasta (107) seurasi ensimmäisessä kerroksessa 1920- ja 1930-luvulla rakennetut vanerilevy (block-board) –osastot (108-109). Verstaaseen (107) sijoitettiin 1930-luvulla autotalli, kuivaushuone, korjauspaja ja puutyöosasto. Niiden seinät muurattiin tiilestä ja lattiat, välipohjat sekä pilarit tehtiin teräsbetonista. Tilan 108 vesikatto tehtiin betonista. Tilan 109 katto oli puurakenteinen. Myös osa sen (109) välipohjista oli puurakenteisia. Tila 109 saattaa joiltakin osiltaan palautua 1920-luvulle. Tuolloin sen paikalla sijaitsi metalliverstaan, pajan, valimon ja konttorin käsittänyt rakennus, joka muutettiin myöhemmin 1920-luvulla asuintiloiksi.

Vanerilevy -osastoa laajennettiin 13,5 metrillä ja korotettiin vuonna 1934. Toiseen kerrokseen sijoitettiin asuntoja. Laajennuksen mitat viittaavat siihen, että kyseessä on rakennusosa 108.³⁷

Pohjoissiivessä toiminut vanerilevy -osasto vaurioitui osittain jatkosodan pommituksissa helmikuussa 1941. Sen korjaaminen aloitettiin välittömästi.³⁸ Hevosenkätehdas siirtyi korjaustöiden jälkeen pohjoissiipeen. Pohjoisjulkisivu

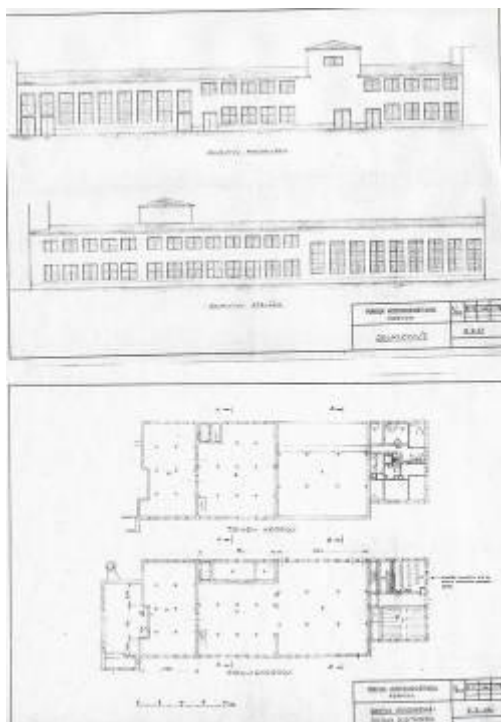
³⁷ Inspektionsprotokoll 15. 5. 1935, Asemapiirros 13. 4. 1927; 18. 5. 1935, Teollisuus-Palo, ELKA; Pääpiirustus Olli Heininen 2005. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

³⁸ Inspektionsprotokoll 25. 2. 1941, Teollisuus-Palo, ELKA.

hissitorneineen sekä toinen kerros ja välipohjien ja kattojen betonirakenteet ovat pääosin tältä ajalta.

Pohjoissiiven toiseen kerrokseen sijoitettiin hevosenkenkätehtaan viilausosasto 215, sorviosasto 216 ja lämminpuristusosasto 217. Nykyinen kaksisuuntainen porrasmousu tilasta 108 tilaan 216 rakennettiin todennäköisesti hevosenkenkätehtaan aikana 1940-luvun lopussa. Vuoden 1941 pohjapiirustuksessa sitä ei vielä ole, mutta vuoden 1948 pohjapiirustuksessa se esiintyy. Porrashuoneen 108e ja salin 108a välinen seinä on rakennettu myöhemmin.³⁹

Hevosenkenkätehtaan aikana pannuhuoneeseen (106) sijoitettiin paja. Muuntajaosasto säilyi pajan eteläsivustalla. Tilasta 107 tuli puristus- ja hitsausosasto; tilasta 108 hokkiosasto ja tilasta 109 lämminpuristusosasto.⁴⁰ Uusi pannuhuone savupiippuineen sijoitettiin tehtaan eteläpuolelle. Se on purettu.

Pohjoissiiven julkisivu- ja pohjapiirustukset vuodelta 1941. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

³⁹ Pohjapiirustus ja huoneselitys. Porvoon hevosenkenkätehdas 1941-1948. Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

⁴⁰ Asema- ja pohjapiirros. Porvoon hevosenkenkätehdas 16. 4. 1948; Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

Hevosenkätkätehtaan tiloja laajennettiin vuonna 1948 pohjoissiivessä luoteeseen. Kaksikerroksinen laajennus (106a, 214b) sijoitettiin entisen pannuhuoneen (106b-d) kylkeen. Pohjakerrokseen (106a) sijoitettiin hevosenkätkätehtaan karkaisuosasto ja toiseen kerrokseen tehtaan konttori (214b). Konttoritilat olivat kahdessa tasossa. Nykyisin taiteilijaresidenssinä (214b) käytettävän rakennusosan tilaohjelma on säilynyt. Eteläpäätyyn, vanhaan muuntajan torniin sijoitettiin 1940-luvulla piirustuskonttori (214c). Tila on nykyisin työtilana.⁴¹

Pohjois- ja eteläsiiven väliin sijoittuva **rakennusosa C**, nykyinen Avanti-sali, on rakennettu 1950-luvun alussa. Laajennus liittyi Aug. Eklöfin Ab:n laajentuneeseen konepajatoimintaan. Kokoonpanohallissa valmistettiin 1950-luvulta lähtien Pikku Jussi kaivinkoneita.⁴²

Kuten yllä esitetystä käy ilmi ovat etelä- ja pohjoissiiven julkisivut tiilestä. Välipohjat ovat betonista ja niitä kannattelevat betonipalkisto ja -pylväät. Tehtaan 1930 – 1950 -lukujen laajennusten rakennesuunnittelijoina käytettiin aikansa asiantuntijoita insinööri L. Nyropia 1930-luvulla ja insinööri, professori Magnus Malmbergia 1950-luvulla. Jälkimmäinen perusti rakennusalan neuvottelevan insinööritoimiston vuonna 1935. Hänellä oli pitkäkestoisia asiakassuhteita Suomen teollisuuden ja liike-elämän edustajien kanssa. Hänellä oli yhteistyötä myös ajan merkittävien suunnittelijoiden, kuten arkkitehti Alvar Aallon kanssa. Malmberg toimi rakennesuunnittelijana muun muassa Sunilan selluloosatehtaan rakentamisessa.⁴³ L. Nyropista ei ole matrikkelitietoja. Tämä viittaisi siihen, että hän oli ulkomaalainen. Säilynyt piirustusaineisto viittaa siihen, että tehtaan minkään rakennusvaiheen suunnittelijana ei käytetty arkkitehtia, vaan insinöörit vastasivat myös länsirannan tehtaan ulkoasusta.

⁴¹ Julkisivu- ja pohjapiirros, Porvoon hevosenkätkätehdas 16. 4. 1948, Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

⁴² AEB 1954, julen, s. 10f.

⁴³ www.magnusmalmberg.fi 24. 4. 2008; Kuka kukin on 1970.

Säilyneisyys ja muutokset

Eteläsiipi, A

Eteläsiiven julkisivuarkkitehtuuri on muuttunut useiden rakennus- ja purkuvaiheiden vuoksi, eikä sen varhaista ilmettä tai kerrostumia pysty enää hahmottamaan. Nykyinen ensimmäisen kerroksen julkisivu on 1920-luvun tehdasrakennuksen vanhaa seinää. Siinä kiinni ollut 1930-luvulla rakennettu rakennusosa on purettu.

Sisätiloiltaan eteläsiipi on säilynyt rakenteiden osalta, jotka ovat yhä havaittavissa. Betonista valettu kattopalkisto lepää betonista valettujen pylväiden varassa. Lattiat ja välipohjat ovat betonista. Vanhoja tehdassaleja on jaettu kevyin, pääosin kova-, kipsi- tai lastulevystä rakennetuin väliseinin. Tilat 101 ja 102 erottaa toisistaan paksu tiilimuuri, jota on vahvistettu tiilipilarein. Kyseessä on vanha palomuri, jolla entinen sorvisali 101 erotettiin vanhasta vanerisalista 102. Tilat on sittemmin jaettu pienempiin osiin. Tilojen koroissa on suuri ero, tila 101 on selkeästi korkeammalla kuin sitä seuraavat tilat idässä.

Entisen sorvisalin (101) ja vanerisalin (102) välinen tila on muuttunut.
Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

1930-luvulla tehty sorviosaston laajennus (101b) on säilynyt rakenteiltaan hyvin. Tilaa 101b hallitsee massiivinen betonista valettu ylävälipohja sekä betonipalkisto ja pylväät. Kokonaisuutena entinen sorviosasto on jaettu kevyin väliseinin (101a-101g), minkä vuoksi alkuperäistä yhtenäistä tilaa ei voi tällä hetkellä hahmottaa.

Suurin muutos on ollut betonisen välipohjan rakentaminen I ja II kerroksen väliin nykyisen Aktia –salin kohdalle. Muutoksen vuoksi alkuperäisen ylävaloon perustuneen sorvisalin ilmettä ei voi enää havaita.

Tilojen 102 ja 103a välillä on tiiliseinä, joka on mahdollisesti erottanut vanerin käsittelytiloja toisistaan. Yksi tehtaan entisistä vanerisaleista (104-105) on jaettu tilojen 104 (lämpiö) ja 105 a-d (työtiloja) väliin myöhemmin rakennetulla väliseinällä. Tiloissa 103a ja 104 on havaittavissa parhaiten avonaisten tehdassalien ilme. Ikkunoiden umpeen muuraaminen on tehnyt niistä pimeitä.

Entisen vanerisalin parhaiten säilyneitä osia ovat nykyinen tanssisali (103a) ja lämpiö 104. Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

Myös toinen entinen vanerisali (102) on muuttunut sekavaksi nykyisten tilajärjestelyjen (102a-102d) myötä.

Kuten yllä todettiin, korotettiin tehdasta vuoden 1936 korjaus- ja muutostöissä lähes koko tehtaan pituisella nykyisellä toisella kerroksella ja alkuperäinen säterikattomainen ylävaloa antanut kattoikkunaosa peittyi länsipäätä lukuun ottamatta tämän korotuksen alle. Vanhemman, 1920-luvun alkuun palautuvan tehdasrakennuksen ikkuna-aukot on muurattu umpeen. Myös korotus on muuttunut etelän puoleiselta julkisivuarkkitehtuuriltaan, erityisesti umpeen muurattujen ikkuna-aukotusten osalta.

Vaneritehtaan aikaiset tehdassalit betonirakenteineen ovat vielä hahmotettavissa sisätiloissa. Teräsbetonipylväiden ja palkistojen kannattamat betonivälipohjat lienee tehty pääasiallisesti vuoden 1936 palon jälkeisissä rakennustöissä.

Entisen vanerisalin (102) betoniset välipohjarakenteet ovat jäljellä, mutta itse tilaa on vaikea hahmottaa paikoitellen. Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

Vanerisalia (102) vuonna 1937. Hjalmar Lindfors, Porvoon museo.

Toiseen kerrokseen rakennetut nykyiset työhuoneet on toteutettu keskeissalin varaan. Ratkaisu mahdollistaa vanhan tehdassalin hahmottamisen yhä edelleen. Ensimmäinen kerros on muuttunut enemmän tilojen jakamisen vuoksi, eikä vaneriteollisuudelle ominaista yhtenäistä ja avointa sekä valoisaa tilaa ole enää hahmotettavissa.

Toisen kerroksen vanerisali nykyisin (vrt s. 17). Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

Pohjoissiipi, B

Siivessä on säilynyt ulkoisesti havaittavia osia 1920-luvun rakennusvaiheesta vain vähän. Näkyvimpänä on entinen muuntamon torni pohjoissiiven länsipäässä. Pohjoissiiven länsiosan ensimmäinen kerros (106-107) on tilaan 108 asti katujulkisivua lukuun ottamatta 1920-luvulta. Tila 108 on rakennettu ilmeisesti 1930-luvulla. Myös sen pohjoisjulkisivu ja hissi ovat edellisen tilan tapaan 1940-luvulta. Varhaisempi julkisivu noudatti samaa linjaa ja on mahdollista, että siitä on säilynyt osia nykyisessä julkisivussa. Hissi on poistettu käytöstä, mutta sen konehuone laitteistoineen on jäljellä hissitornissa. Hissin alapuolella, kellarissa sijaitsevassa saunatilassa ei käyty. Tiloissa on käyty kuntotutkimuksen yhteydessä, eikä käyntiin tämän inventoinnin yhteydessä ollut tarvetta.⁴⁴ Saunatilan rakentaminen ei ole tiedossa.

Alkujaan yksikerroksisia rakennuksia korotettiin 1940-luvulla. Syynä tähän oli siiven vaurioituminen pommituksessa vuonna 1941 ja samanaikainen hevosenkenkätehtaan tuotannon siirtäminen länsirannan tehtaaseen.

Nykyisen taidetehtaan pohjoissiiven pohjoisjulkisivu on pääosin 1940-luvulta. Julkisivua hallitsee vuonna 1941 rakennettu hissitorni. Henrik Wager. Porvoon museo.

Pohjakaavaratkaisut ovat säilyneet pääosin entisellään. Pohjoisseinän siirto 1940-luvulla on hävittänyt varhaisemman julkisivun. 1940-luvun laajennuksella laajennettiin puristus- ja hitsausosastoa (107e) ja saatiin puristintyökaluille varasto (108c-d). Varaston kohdalla tosin on ollut jo 1930-luvulla kuivaushuone.

⁴⁴ Huuska 2008, s. 11.

On vaikea sanoa tarkasti, onko nykyisessä julkisivussa 1930-luvun rakennusosia. Samanaikaisesti tehdyn toisen kerroksen myötä laajennukseen sijoitettiin yllä mainittu hissi.

Pohjoissiiven porrasmousu ja sen massiiviset betonirakenteet ovat 1940-luvulta.

Pohjoissiiven julkisivu on pääosin 1940-luvulta. Myös kantavat betonirakenteet, kuten pylväät, palkisto ja välipohjat ovat todennäköisesti pääosin 1940-luvulta. Selityksenä tähän on jatkosodan pommitukset sekä pohjoissiiven osittainen korottaminen 1940-luvulla. Nykyisessä teatterissa 109 ja mahdollisesti tiloissa 108c-108d saattaa olla säilynyt varhaisempia rakennusvaiheita, mutta ne ovat marginaalisia.

Entisen hevosenkenkätehtaan hokkiosaston (108) betonirakenteet ovat 1940-luvulta. 1920- ja 1930-luvulla tilassa oli vaneritehtaan block-board -osasto. Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

Pohjoissiiven toisessa kerroksessa sijaitsi hevosenkenkätehtaan aikana yllä mainittu tehtaan konttori (214b), piirustuskonttori (214c), viilausosasto (215), sorviosasto (216) ja lämmينpuristusosasto (217). Viimeisen osaston avoin ja korkea tila on nykyisin Porvoon teatterin näyttämönä ja katsomona.

Toisen kerroksen entisen sorviosaston (216) itäseinässä on jäljellä suurehko, umpeen muurattu aukko, josta ilmeisesti oli käynti entiseen lämmينpuristusosastoon (217).⁴⁵ Entiseen piirustuskonttoriin (214c) eikä sen viereiseen tilaan (214a) ei ollut kenttätöväiheen aikana pääsyä. Entinen viilausosasto (215) oli alkujaan avointa tilaa, mutta sitä on sittemmin jaettu kevyin (lastulevy) väliseinin pienempiin osiin. Betonikaton betonipalkistot ja -pylväät sekä osa betonilattiaa ovat yhä havaittavissa. Kaksisuuntaisen betonisen portaikon massiiviset betonirakenteet viittaavat 1940-lukuun.

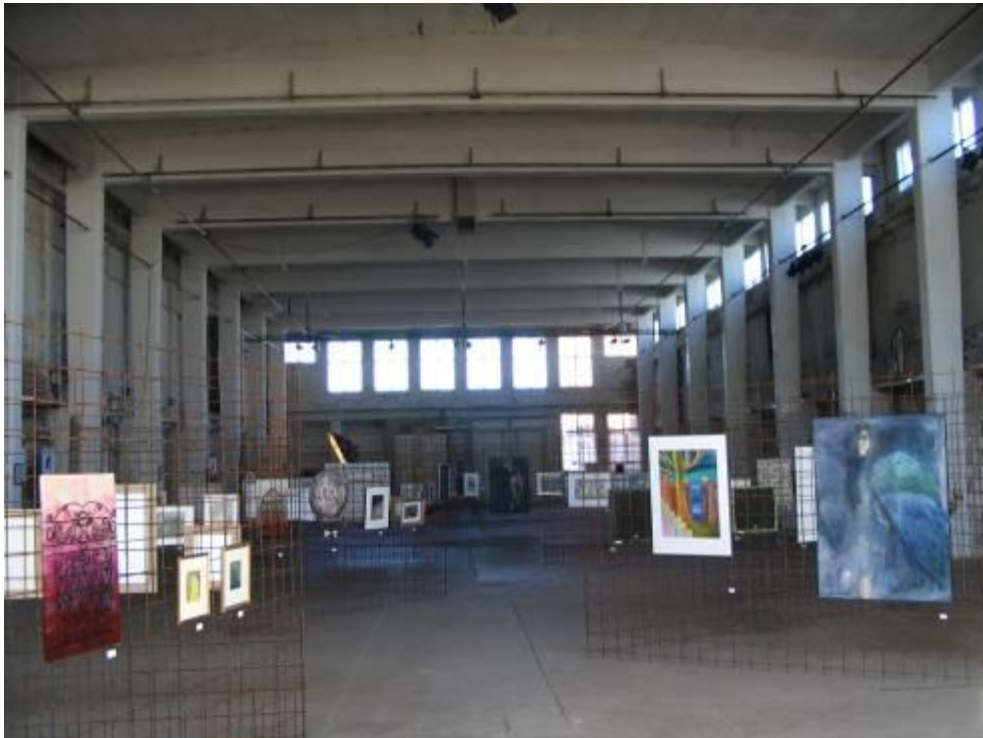
Entistä hevosenkenkätehtaan sorviosastoa (216). Tila on nykyisin tanssisalina. Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

Keskiosa, C

Etelä- ja pohjoissiipien väliin sijoitettu tehdasrakennus, nykyinen Avanti-sali (111) on rakennettu 1950-luvun alussa. Hallissa koottiin 1950-luvulla muun muassa Pikku-Jussi kaivinkoneita. Hallin etelä- ja pohjoisseinät muodostuvat vanhojen etelä- ja pohjoissiipien ulkoseinistä. Hallin eteläseinä on vanhan vaneritehtaan (A) entinen ulkoseinä. Siinä on havaittavissa 1920-luvulle palautuva ensimmäinen kerros umpeen muurattuine ikkuna-aukkoineen sekä 1930-luvulla

⁴⁵ Pohjapiirros ja huoneselitys. Porvoon hevosenkenkätehdas 1941-1948; Porvoon kaupunki. Rakennusvalvonta.

rakennettu toinen kerros niin ikään ummistettuine ikkunoineen. Pohjoisseinän osalta tilanne on sama. Myös siinä on erotettavissa pohjoissiiven (B) rakennusvaiheet. Entisen kokoonpanohallin (C) rakennetta hallitsevat jyvät teräsbetonipylväät, jotka kannattavat teräsbetonista kattopalkistoa. Massiivinen teräsbetonirakenne mahdollisti kokoonpanohallissa aikoinaan tarvittun viiden tonnin katonosturin sijoittamisen halliin.⁴⁶ Halli on alkuperäisen kaltaisessa asussa niin interiöriltään kuin eksteriöriltäänkin.

Entinen kokoonpanohalli (111). Henrik Wager 2008, Porvoon museo.

⁴⁶ AEB, mars 1954.

Rakennushistoriallinen luonnehdinta ja suojelutavoitteet

Porvoonjoen länsirannan tehtaassa on säilynyt rakennushistoriallisia kerrostumia 1920-luvun alusta, 1930-, 1940-, 1950- sekä 1960-luvulta; viideltä vuosikymmeneltä. Tämä ei ole tavatonta teollisuuden rakentamisessa, jossa vanhimmat kerrostumat voivat olla 1800-luvun alkuvuosikymmeniltä ja nuorimmat 2000 -luvulta.

Ajallisesti selkeimmän ja monipuolisimman kerrostuman tehtaan eri rakennusvaiheista ja niiden sijoittumisesta tehtaan eri tuotantoprosesseihin antaa pohjoissiipi. Sen vaalimiseen ja käyttöön tulisi suhtautua herkkyydellä ja kunnioittaen. Pohjoissiiven sisätiloissa, tilaohjelmassa ja julkisivuarkkitehtuurissa on yhä selkeästi hahmotettavissa vaneritehtaan varhaisin vaihe 1920- ja 1930-luvuilla sekä 1940-luvun konepaja- ja hevosenkenkätehtaan aika. Vaneritehtaan varhaisin vaihe 1920-luvulta on näkyvissä ensimmäisen kerroksen tiloissa 106-107. Myöhemmin rakennetut väliseinät ovat kevytrakenteisia. 1930-luvun tilaohjelma on havaittavissa tilassa 108. Nykyinen Porvoon teatteri (109) palautuu ensimmäisen kerroksen tasolla mahdollisesti osittain 1920-luvulle.

Pohjoissiiven toisessa kerroksessa entinen sorviosasto 216 on säilyttänyt varhaisen ilmeensä. Kaikkien yllä mainittujen tilojen betonirakenteet ovat todennäköisesti lähes kokonaan 1940-luvulta. Myös julkisivut ovat lähes täysin 1940-luvun muutos- ja korjaustöiden aikaisia. Vaneritehtaan entisen paja- ja asuinrakennuksen 110, 218 (nyk. kahvila ja työtila) julkisivu ovat 1930-luvulta ja nykyisen Porvoon teatterin julkisivussa saattaa olla fragmentteja varhaisemmista rakennusvaiheista. Yllä mainitut seikat ovat muokanneet pohjoissiiven sellaiseksi kuin se on nykyisin; teollisuusrakentamiselle ominaiseksi monikerroksiseksi kudelmaksi.

Eteläsiipi on säilyttänyt ensimmäisessä kerroksessa 1920-luvun tilaohjelman kohtuullisen hyvin. Sama tilanne on 1930-luvulla rakennetussa toisessa kerroksessa. Vanhoja suuria ja avoimia tehdassaleja on jaettu kevyin väliseinin, mikä ei estäisi tehdassalien palauttamista. Toista kerrosta rakennettaessa vuoden 1936 tulipalon jälkeen hävitettiin alkuperäisen, 1920-luvun tehtaan kattorakenteet länsipäädyn sorvisalia lukuun ottamatta. Sorvisalin kattorakenteet

menetettiin 1960-luvun korjaus- ja muutostöissä, joiden yhteydessä rakennettu välipohja hävitti alkuperäisen sorvisalin ylävaloon perustuneen suunnitteluratkaisun. Tehdassalin etelä- ja itäsivustoilta puretut siivet ja länsipäähän myöhemmin rakennettu osa ovat jättäneet julkisivut rujoiksi ja muuttaneet alkuperäisen 1920- ja etenkin 1930-luvulle palautuvan julkisivuarkkitehtuurin täysin. Ensimmäisestä ja osittain toisestakin kerroksesta umpeen muuratut ikkuna-avaukset ovat tehneet vanhoista tehdassaleista pimeitä, kun niiden tarkoitus alun perin oli olla valoisia. Tämä on myös vaikuttanut julkisivuarkkitehtuuriin Suurikokoiset ikkuna-avaukset, pieniruutuisin ikkunoin ovat myös olleet tyypillisiä varhaisemmalle teollisuusarkkitehtuurille.

Etelä- ja pohjoissiiven väliin 1940- ja 1950-luvulla sijoitetun entisen kokoonpanohallin (nyk. Avanti-sali) tilaohjelma on alkuperäisellään. Avointa tilaa tulisi pyrkiä hyödyntämään jatkossakin ja tilan jakamista tulisi välttää. Salin pohjois- ja eteläseinät muodostuvat etelä- ja pohjoissiipien vanhoista ulkoseinistä. Seiniä tulisi pyrkiä varjelemaan muistumana tehtaan varhaisten vaiheiden rakennushistoriasta; niissä erottuvat muun muassa tehdasrakennusten korotukset ja varhaiset ikkunat. Seinät antavat myös hyvän esimerkin teollisuusrakentamisen monimuotoisuudesta ja vanhojen tilojen sekä rakennusosien kekseliästä hyväksikäytöstä. Salin teräsbetonikonstruktio on vaikuttava osoitus rakenteen käytöstä suurehkossa, raskaiden koneiden siirtämiseen ja kokoamiseen tarkoitetussa kokoonpanohallissa.

Taidetehdas sijaitsee kaupunkikeskustan kupeessa. Se on viimeinen muistuma Porvoonjoen rannalle, kaupunkikeskustan läheisyyteen sijoittuneesta teollisuudesta. Porvoolle ja ylipäättään Suomen kaupunkikeskustoille sekä niiden lähettyillä sijaitseville alueille harvinaiseksi käyvää teollisuusrakentamista tulee kunnioittaa ja hyödyntää.

Nykyinen taidetehdas on kokonaisuutena ainutlaatuinen sen historiallisten lähtökohtien ja rakentumisen sekä sijainnin, säilyneisyyden ja nykyisen toiminnan näkökulmasta. Tämän laatuksen kokonaisuuden mahdollisimman kattava säilyminen olisi suotavaa.

Taidetehtaan pohjoissiivessä on säilynyt hyvin ajallisia kerrostumia 1920-luvulta 1940-luvulle sekä tilaohjelmallisesti että julkisivuarkkitehtuurin osalta. Tämä puoltaa vahvasti sen säilyttämistä. Sama koskee keskimmäistä siipeä, ns. Avanti -salia. Se on säilynyt sekä tilaohjelmaltaan että rakenteiltaan alkuperäisellään. Suojelutavoitteena tulee olla, että pohjois- ja keskimmäistä siipeä (Avanti -salia) ei saa purkaa.

Eteläsiiven julkisivuarkkitehtuuri on muuttunut voimakkaasti. Ensimmäisen kerroksen tehdassaleissa ei ole umpeen muurattujen ikkunoiden ja länsipäädyn välipohjan vuoksi enää havaittavissa alkuperäisenkaltaista sorvi- ja vanerisalien tuntumaa, vaikka osa saleista onkin säilynyt tilaohjelmaltaan kohtuullisesti. Tästä johtuen eteläsiiven säilymistä puoltavat arkkitehtoniset perusteet ovat vähäiset.

Lähteet

Arkistolähteet

Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA), Mikkeli

- Keskinäinen Vakuutusyhtiö Teollisuus-Palo
- Vakuutusluettelot, Alba Oy Ab 1912-1942
- Inspektionsprotokoll, Alba Oy Ab / Aug. Eklöf Ab 1920-1962
- Valokuvia Porvoon vaneritehtaan tulipalosta tammikuu 1936

Porvoon museon arkisto, Porvoo

- Valokuvia
- Oy Alba Ab, Kuvastoja

Porvoon kaupungin rakennusvalvonta, Porvoo

- Piirustuksia 1936 - 2005

Painamattomat lähteet

Herranen, Merja 1994. Fanerfabriker – Vaneritehtaat – Fiskars (moniste).

Huuska, Wesa 2008. Kuntoarvion päivitys. Porvoon taidetehdas. CFI Cons Oy.

Lukic, Tuula 1999. Porvoon taidetehdas – katsaus rakennuksen historiaan ja nykypäivään. Opas '99 –kurssin kirjallinen harjoitustyö.

Painetut lähteet

AEB 1954, Julen.

Ahvenainen, Jorma – Kuusterä, Antti 1982. Teollisuus ja rakennustoiminta. Teoksessa: *Suomen taloushistoria 2*. Helsinki.

Hartikkala, L.A. & Savola, U.E. 1934. Faneeriteollisuus. Teoksessa: *Keksintöjen kirja. Puu, sen käyttö ja jalostus. II osa* (toim. Martti Levon). Porvoo-Helsinki.

Kauppinen, Veijo 1990. *Metalliverstaita ja konepajoja Porvoon seudulla*. Teknillinen korkeakoulu, Konetekniikan osasto, Konepajatekniikan laboratorio. Julkaisu KPT 5/90. Otaniemi.

Kuka kukin on 1970.

Nieminen, U.A. 1936. Metallien valmiiksi muotoilu ja koneistus. Teoksessa: *Keksintöjen kirja. Metalliteollisuus. Metallien muotoilu, kellot, lukot, aseet* (toim. Väinö Airas). Porvoo.

Niskanen, Aino 1989. Kokeilujen aika. Betoni 1949- ja 50-lukujen arkkitehtuurissa. Teoksessa: *Tehdään betonista. Betoni suomalaisessa arkkitehtuurissa. Suomen betoniteollisuuden keskusjärjestö 1929 – 1989*.

Oy Alba Ab. Kuvitettu hintaluettelo 1921.

Putkonen, Lauri 1989. Suomalaisen betonirakentamisen varhaisvaiheet. Teoksessa: *Tehdään betonista. Betoni suomalaisessa arkkitehtuurissa. Suomen betoniteollisuuden keskusjärjestö 1929 – 1989.*

Schybergson, Per 1980. Industrin 1919 – 1944. Teoksessa: *Industrin in Finland 1880 – 1980. TFiF, Tekniska Föreningen i Finland 100 år.*

Varjo, U. 1938. Huonerakennustekniikka. Teoksessa: *Keksintöjen kirja. Rakennustaide ja rakennustekniikka (toim. Carolus Lindberg).* Porvoo.

Veckans Krönika. Borgå Nummer. 5. 8. 1922.

Wäre, Ritva 1989. Arkkitehtuuri vuosisadan vaihteessa. Teoksessa: *ARS Suomen taide 4.*

LIITE I, Nykyisen Porvoon taidetehtaan rakennusvaiheet, I-II krs. Originaali: Arkkitehti Olli Heininen 27. 8. 5005. Porvoon kaupunki rakennusvalvonta. Ei mittakaavassa.

